

Ympäristöjournalismin vaikeuksista ja mahdollisuuksista

Erik Wahlström:

Miljöjournalisten och den goda fienden

Knappt har miljöjournalistiken hunnit födas innan den är i kris. Den är det eftersom själva miljön är i kris.

Journalisten måste hänga med i förändringen. Journalisten måste *bidra* till förändringen. Han deltar i skapandet av miljöproblemets definition är på lika villkor som forskarna, medborgarrörelserna och politikerna. Miljöjournalisten har således inte bara att orientera sig med hjälp av en svåröverskådlig karta, han skall själv hjälpa till att rita kartan.

Hur kan man uttala sig om miljöjournalistik med fakta som bas? Man kan inte. Det finns inte empiriskt material om den, och ingen enskild mänska kan personligen orientera sig i hela strömmen. En individs uttalanden om journalistiken förfaller då lätt till osystematiskt beröm och klander av de få tidningar och etermediaprogram som han själv följer med.

Jag kan endast hoppas att massmediaforskningen snart skall ha konkreta resultat att visa upp. Under tiden redovisar jag mina personliga uppfattningar av hur det har varit att syssla med miljöjournalistik, och framför allt av hur det kommer att bli och borde bli. För att slippa ständigt upprepa orden "tidningar, radio och TV", skriver jag bara om tidningar, men kommentarerna gäller etermedia också.

Allting anses vara miljö nuförtiden, liksom allting är kultur och politik. Samhället är fullt av beskäftiga människor som säger "Men det är ju också ett miljöproblem!" oberoende av vad man talar om: buller i höghus, konflikter på arbetsplatsen, ungdomar som sprayar graffiti på husväggar, fula byggnader. Miljön expanderar till att omfatta hela tillvaron. Frågan "vad är bra eller illa för miljön?" blir liktydig med frågan "vad är livet egentligen?" Intet gott kan följa av denna expansion.

Jag är skeptisk mot principen, som finns t.ex. inom förvaltningen och skolundervisningen, att miljöaspekter skall genomsyra allting (på finska "läpäisyperiaate"). I skolan lär nu tanterna eleverna att avsky miljö, liksom de tidigare har lärt dem att avsky fred och kvinnor.

Miljön har blivit det språk som människor i dag väljer för att uttrycka sina existentiella problem med. Religionens

språk var mycket bättre ägnat för detta, och det är en stor förlust att det i Norden idag har förlorat så i prestige att man inte längre trovärdigt kan använda det. Varför får man inte längre säga "Jag har syndat mot Gud och människor och jag vill göra bättring"? Att uttrycka denna urmänskliga känsla i termer av oro för miljön kan endast fördunkla begreppen.

Den goda fienden

Kettil Bruun och norrmannen Nils Christie gav 1985 ut en bok om narkotika som hette *Den goda fienden*. Man kan i dag läsa den som en förklaring till många förbryllande saker inom miljödebatten.

Bruun och Christie menade att mänskan behöver en yttre fiende att projiciera sina egna inre känslor av hot på. Mänskan har flera krav på denna fiende för att den skall kunna fylla sin funktion effektivt. Jag nämner här endast några av dem:

1. Den goda fienden får inte hota eliten eller centrala maktcentra i samhället.
2. Den goda fienden får aldrig dö.
3. Fienden bör definieras så vagt att det inte är lätt att kontrollera om han blir starkare eller svagare.
4. Det måste finnas ett element av realism i hotet från fienden: han får alltså inte vara en ren fiktion.

Bruun och Christie påstår alltså inte att narkotikan skulle vara ofarlig, och lika lite påstår jag nu att miljön skulle vara ohotad.

Kriteriet nr 3 ovan är intressant. Många stora miljöhot, utrotning av arter, försurning, eutrofiering av vattendrag, eller ozonskiktets uttunnning, uppfyller inte kriteriet. Man kan faktiskt kontrollera om de minskar eller ökar. Man kan i gynnsamma fall se om en åtgärd som man har satt in för att avvärja dem har haft effekt eller inte. I riktigt gynnsamma men sällsynta fall kan man t.o.m. göra en kostnads/effekt kalkyl och se om ens motåtgärd var sämre eller bättre än andra tänkbara motåtgärder.

Men det finns subtilare hot som väl fyller kriterium nr 3 och som därigenom blir "goda fiender" för dem som har ett inre behov av sådana.

Objektivt sett, mätt med indikatorer såsom medellivslängd eller spädbarnsdödlighet, är det högindustrialiserade västerländska samhället det tryggaste som någonsin existerat på jorden.

Men vår subjektiva känsla av otrygghet är stor. Detta är en typisk paradox för ett sekulariserat och högteknologiskt men andligen urholkat samhälle.

Många faktorer samverkar till att uppförstora hotbilden.

1. Medias import av alarmerande miljöstoff från utlandet. Informationen på tidningarnas utrikessidor är minst kritisk och har den lägsta faktiska kvaliteten i sin nyhetsförmedling om miljön. Journalisten är sällan ögonvitne till skeendet. Istället redigerar han material från nyhetsbyråer utan att hinna granska det kritiskt. Tröskeln för publikation av miljönyheter är lägre än för andra. Journalisten känner att han "gör sitt för miljön" genom att ta in material som i varje fall fungerar som en "väckerklocka" eller "ställer till debatt", även om det inte riktigt stämmer.

Inrikesmaterialet har en motsatt slagsida. På hemmaplanet är det största problemet hos alla finländsk journalistik inte bristen på ansvarskänsla, utan överskottet av densamma. Det finns ingen tradition av "muck-raking" i Finland. Våra nyhetsmedias inrikessidor är inte fulla av miljöskandaler, avslöjanden och beskyllningar. De är fulla av välgjorda referat av kommittébetänkanden, forskningsprojekt och företags planer att ytterligare förbättra sitt miljöskydd. Som helhet är den bild våra massmedia ger av miljöns tillstånd i Finland identisk med myndigheternas och näringslivets. Risker är här snarare att ett reellt miljöhot framställs som ingen fiende alls.

2. Kunskapsteoretiska orsaker. Om någonting, t.ex. en risk, existerar kan man bevisa att det existerar genom att helt enkelt visa upp det. Om någonting inte existerar kan man däremot inte bevisa att det inte existerar (dvs bevisa empiriskt — det kan förstås bevisas vara logiskt omöjligt att någonting skulle existera, men det gäller sällan miljörisiker).

Jag hävdar t.ex. att det finns ljusröda elefanter. Min meningsmotståndare hävdar att det inte finns sådana. Ifall det faktiskt finns ljusröda elefanter kan jag bevisa det genom att helt enkelt visa upp en sådan. Men min meningsmotståndare kan visa upp hur många normalfärgade elefanter som helst: möjligheten kvarstår alltid att det någonskans kan finnas en som är ljusröd.

Samma sak gäller för miljörisiker. Det är omöjligt att bevisa att en sak (ett tillsatämne i livsmedel, förvaring av radioaktivt avfall, utsläpp av någonting i luften) är helt ofarligt.

Låt oss se hur detta fungerar i praktiken. Den svenska butikskedjan ICA gav i mars 1988 ut en broschyr avsedd att upplysa konsumenterna om oblekta pappersprodukter såsom blöjor, toalettpapper, dambindor, servietter och dukar.

Om toalettpapper står det t.ex. i broschyren så här:

Klororganiska föreningar i blekt toalettpapper kan ris-

keras att tas upp i kroppen. Dioxin t.ex. är fettlösligt och det kan inte uteslutas att det kan föras över till ändtarmens slemhinnor och ge upphov till allergier m.m.

Den här formeln "det kan inte uteslutas att" kan tillämpas på alla miljöfaror (som är logiskt möjliga). Det kan t.ex. inte uteslutas att jag träffas av en meteorit innan jag hinner avsluta den här artikeln. Inte heller kan det uteslutas att miljögifter i maten, försurning, ozonuttunnningen eller drivhuseffekten är mångfalt farligare än forskarna tror idag. Formeln "det kan inte uteslutas att" gör det möjligt att se ett miljöhot var som helst om man vill. Motreceptet är sinne för proportioner, kritisk inställning och vilja att studera fakta, men då blir miljöhotet varken en bra fiende eller en bra ämne för ett reportage.

3. Analytikens förfining. Man upptäcker i dag försvinnande små mängder av ämnen där man tidigare trott att inga fanns. Någonting som man trodde att innehöll 0 mg/kg av ett ämne visar sig i själva verket innehålla 0,001 mg/kg av det. Bra, vi hittade några molekyler dioxin i detta kaffefilter. Men vad ska det betyda? Det vet ingen. Vi har en mätning men ingen tolkning.

Det klassiska hälsovårdstänkandet är vänt på sitt huvud. Förre konstaterade man en *effekt* (t.ex. en epidemi) och sökte efter dess *orsak* (t.ex. en bakterie) för att kunna undanröja effekten. Nu har vi hittat en orsak (t.ex. en liten gifthalt i ett livsmedel) och söker efter en lämplig effekt — men vi hittar ingen.

Det tas av lekmän som lider av kemofobi endast som tecken på att giftet är ännu lömskare än man kunnat ana, och av forskare på att ytterligare undersökningar är av nöden.

4. Karriärister. Ett bra miljöhot ger skjuts åt såväl forskarnas, politikernas som journalisternas karriärer. Alla har intresse av att miljöhoten ses som stora. Under min karriär som miljöjournalist träffade jag t.ex. aldrig en forskare som skulle ha sagt åt mig "mina resultat har troligen inga praktiska konsekvenser". I stället sa alla, "Den här saken kräver mycket mera forskning innan vi kan säga om den utgör en miljörisk eller inte" — i klartext "Ge mig mera stipendier och ett eget laboratorium".

Miljöproblem borde alltså definieras så att man vet vad man talar om och vad man inte talar om. Problemets sammanhang och proportioner måste alltid vara klara. Definitionen måste vara så snäv att den leder till fruktbar handling istället till filosoferande om livets mening. Ett väldefinierat miljöproblem borde kunna förknippas med empirisk kunskap, dvs säga någonting om mätbara ting. Annars har det utsikt att bli en "god fiende" i Bruuns och Christies mening.

Det måste finnas skilda problemdefinitioner för den mänskliga och den naturliga miljön eftersom de etiska

kraven på handlingar som inverkar på naturen och mänskan inte är samma.

Miljö och hälsa

När det gäller mänskan definierar miljöforskaren begreppet "miljö" annorlunda än läkaren. Läkaren anser att allting är miljö som inte är arv. En person kan t.ex. förstöra sin hälsa genom att systematiskt äta lunch bestående karelska piroger med äggsmör och helmjolk, och en cigarett till efterrätt. En annan person undviker riskerna med en sådan diet genom att välja grovt bröd, morötter och ingen cigarett.

Ur läkarperspektiv är den skadliga dieten en miljörisk. Den är ju en sjukdomsfaktor som inte är betingad av personens genetiska arv, alltså är den miljöbetingad. Miljöforskaren däremot anser att dietvalet är en social fråga, inte en miljöfråga. Men mjölkens och morotens eventuella innehåll av antropogena kemiska ämnen, t.ex. rester av bekämpningsmedel, är enligt honom en miljörisk. Dessa kemikalier finns i maten oberoende av ätarens vilja, och oftast vet han inte ens om att de finns. Utforskningen och regleringen av kemikalieresterna i maten är en äkta miljöfråga ur miljöforskarens och -politikerns perspektiv.

Miljön inverkar i vissa få fall mätbart på folks hälsa, också enligt miljöforskardefinitionen. Dålig stadsluft har konstaterats förorsaka snuva och hosta samt symptom hos allergiker. Luktande svavelföreningar på skogsindustriorter har också konstaterats förorsaka olika typers symptom. De här luftföreningarna finns det således anledning att bekämpa både för människans skull, men ännu mera för naturens, för de är samtidigt försurande och eutrofierande.

Allergierna har ökat brant under de senaste decennierna, men man vet inte varför, och innan man vet kan man inte ta allergiernas ökning som ett bevis på att miljön har försämrats. Åtminstone i England har vissa allergier förknippats med *höjd* levnadsstandard.¹

Situationen inom cancersjukdomarna² är har ett särskilt intresse eftersom man kan dö av cancer, men inte av snuva och hosta. Risken för bröstcancer ökas av att en kvinna har få och sena födslar. Det här är en kulturfråga som inte angår miljöforskaren, fast läkaren ser det som en miljöfråga. Om det finns kemikalier i omgivningen, t.ex. i stadsluften eller i dricksvattnet, som ger folk cancer, är det däremot en miljöfråga enligt bådas synsätt.

Ser man på vilka cancersjukdomar som ökar, och vilka som minskar, märker man att miljön har en väldigt liten inverkan på dem enligt miljöforskarens definition av den, men en väldigt stor enligt läkarens.

Många cancerformer tycks vara livsstilsrelaterade, såsom bröstcancer. Vissa (cancer i tjock- och ändtarmen,

livmoderhalsen, ägglarna, prostatan, melanom) är "levnadsstandardssjukdomar" som förknippas med de högre socialgrupperna på något sätt som alltid inte är utrett. Rökning är den största enskilda cancerorsaken. Fetma och alkoholbruk är också viktiga orsaker. Den valda livsstilen är alltså avgörande för ens hälsa. (Jag skriver "valda" för att förenkla frågeställningen, trots att det är en öppen fråga hur fritt folk faktiskt väljer sin livsstil).

I själva verket finner man inga viktiga cancersjukdomar som skulle vara förorsakade huvudsakligen av vad miljöforskaren definierar som miljöförstöring, dvs av kemikalier eller radioaktiviteten i vår omgivning eller livsmedlen.

Den intelligente undersökande miljöjournalisten kan lyckas sätta sig in i ett komplicerat tvär-naturvetenskapligt sammanhang med genotoxiska ämnen, deras verkan på kroppen och deras transportvägar genom luft, vatten och livsmedel. Det kan resultera i en intressant och upplysande artikel i och för sig, men denna journalistik spelar föga roll för folkhälsan. Den verkligt nyttiga journalisten är den som skriver upplysta matreportage på damsidorna med recept som hjälper husmödrar att hålla sina familjer friska. Men det är banal journalistik. Den saknar den intellektuella utmaningen från "hård", svårbegriplig naturvetenskap.

Nyttigast vore den journalist som lyckades hindra ungdomar att sluta röka. Men journalisten har, liksom folkhälsoupplysaren, svårt att hitta nya fräscha vinklar på detta uttjatade ämne. Inte heller är det lätt att göra slående nykterhetsjournalistik. Icke-rökning och nykterhet är också banala.

Yrkessjukdomar måste falla inom miljöforskarens definition av miljöproblem eftersom de i praktiken är ofrivilliga hälsorisker. De är inte valbara såsom dieten är. Få människor är i den situationen att de kan säga nej till en arbetsplats på grund av dess ohälsosamhet.

Mycket klämmig text har skrivits om framtidens arbetsplatser, om fabriker som enbart bemannas med robotar, och om folk som sitter och jobbar vid sina dataterminaler hemma eller i sin hembys "datastugor". Den gamla skorstenindustrin sägs vara en "solnedgångsbransch", som snart skall gå till historien.

Ur miljösynpunkt är inga av dessa antaganden särskilt intressanta. På arbetsplatserna i Finland i dag är de viktigaste orsakerna till yrkessjukdomar de gamla vanliga — slitage förorsakad av repetitivt eller monotont arbete, buller samt hudsjukdomar. Kroppen slits då arbetare ständigt hingas att utföra samma kroppsörelser utan avbrott. Detta är en typ av arbete som man antagit att småningom skall försvinna i takt med att modern fabriksmiljö med arbet-sunderlätande maskiner och automatik ersätter gamla arbetsplatser. Verkligheten är annorlunda. I själva verket

dominerar fortfarande slitageskadorna, och de är den kategori yrkessjukdomar som har ökat mest under slutet på 1980-talet.

På arbetsplatser som har kemiska risker är det inte fråga huvudsakligen om risker av några exotiska, okända kemikalier, utan av tvättmedel³. Främst är det kvinnor som insjuknar. Den mest utsatta yrkesgruppen är jordbrukare, sedan städerskor och som tredje kategori hjälppersonal i kök.

Journalister är för fint folk för att intressera sig för städerskors och diskares hälsoproblem. Lyckligtvis har yrkesmedicinen fått en stark ställning även utan medverkan av den allmänna opinionen i Finland tack vare fackföreningarnas tidigare styrka. Låglönebranscherna där hudsjukdomar, bullerskador och slitage är vanligast är tyvärr också de där man kan vänta sig att den fackliga organisationen försvagas i framtidens ekonomiska klimat.

Huvudslutsatsen av denna korta hälsoöversikt är att industrisamhället inte håller på att försämra folkhälsan utan förbättra den. Folkhälsan hotas inte av några nya, tidigare okända, faktorer. Tvärtom är hoten vardagliga och välkända, och såväl individen som samhället skulle kunna ingripa mot dem om viljan fanns.

Massmedias bild av hälsosituationen är den helt motsatta. Fascinationen över nya, okända goda fiender förvränger världsbilden.

Naturen och miljön

Den andra hälften av miljöproblematiken gäller den levande naturen. Vad är en god naturlig miljö, och hur kan man mäta om den blir bättre eller sämre? I dag används biodiversitet allt mera som ett kriterium på bra natur. Biodiversitetens minskande anses vara en av de största miljökatastroferna som är på gång i dag.

Biodiversitet innebär mångfald på tre plan: genetisk variation inom arterna, största möjliga antal arter och största möjliga antal biotoper, dvs bestämda typer av omgivningar som är hemvist för en bestämd flora och fauna.

Mänskan minskar naturens mångfald främst på två sätt. Hon bearbetar miljön *mekaniskt*. Hon hugger ner skog, plöjer upp jord, dränerar våtmarker, bygger vägar, sliter på marken, plockar växter och jagar eller fiskar.

Hon bearbetar miljön *kemiskt* eller *radioaktivt* med utsläpp av föroreningar i luft, vatten eller till mark (fast avfall).

Wilken av de här två faktorerna, mekanisk bearbetning eller utsläpp, är viktigare?

Svaret på den frågan ges av forskningen om hotade arter. Hoten började utredas i en räkka "röda böcker" i olika länder på 70-talet och arbetet pågår allttjämt. Finlands

röda bok kom ut 1985.⁴ Förteckningen över hoten mot arterna i Finland ses i tabellen nertill.

Tabell 1. Hoten mot arterna

<i>Hot</i>	<i>Antal hotade arter</i>
fångst, insamling, ofredning, slitage	73
byggande, gruvsdrift	127
förändringar i jordbruket	173
förändringar i skogsbruket	424
utdikning och torvtäkt	57
vattendragsutbyggnad	102
kemiska skadeverkningar	28
övriga orsaker	8
okända orsaker	59

Källa: Kommissionen för skydda av hotade växter och djur, betänkande 1985.

Modern, effektiv skogsskötsel utgör det största hotet. 424 av sammanlagt 1051 arter hotas huvudsakligen av skogsföryelse och skogsvård, förändringar i skogarnas trädslag eller åldersstruktur och minskning av murknande träd. Utdikningen av myrmarker görs ofta för att plantera skog. Om man räknar en del av utdikningen också på skogsvårdens konto kommer den att hota nästan hälften av alla utsatta arterna.

Effektiveringen av jordbruket utgör följande hotfaktor mot arterna i dag i Finland (samma gäller också för ett gammalt jordbruks- och industriland såsom Tyskland).

Eftersom ekosystemen i främsta hand är ytberoende är det bara naturligt att jord- och skogsbruket, som exploaterar trefjärdedelar av landets yta, också utgör den största hotfaktorn.

I själva verket har jordbruket på sin tid hämtat in de flesta nya arter till Finland också. Det skedde fram till första hälften av 1900-talet då jordbruket ökade variationen i landskapsbilden. Utan mänskan skulle biodiversiteten i landet alltså vara mindre. Nu verkar effektiveringen och intensifieringen av jordbruket i motsatt riktning.

Kemiska skadeverkningar är det primära hotet mot endast 28 arter. Radioaktivitet — ett favoritämne för massmedia och allas vår goda fiende — är inget hot mot arterna alls.

Traktorn är alltså ett större hot mot naturen än giftfabriken. Oron för landskapets fysiska förändringar borde vara betydligt större än oron för punktutsläppen av kemiska och radioaktiva ämnen i luften och vattnet. Men det är tvärtom.

Den finländska miljöpolitiken har inte heller några lika ambitiösa målsättningar för minskning av mekaniska miljöhot som för minskning av industriens och kommuners punktutsläpp i luft och vatten. Miljöpolitiken klarar av att

kontrollera punktutsläpp av försurande och förgiftande ämnen, men inte av att hejda den odlade, konsumerande och resande privatmedborgarens konkreta bearbetning av landets yta och vegetation.

Den som förändrar miljön genom att bearbeta den mekaniskt är i en privilegierad ställning jämfört med den som förändrar den genom att släppa ut en kemisk förorening i luft eller vatten. Orsaken är att den mekaniska bearbetningen av landets markyta är folklig, gammal och accepterad medan utsläpp är industriella, nya och misstänkta. Skyddet av markägandet är exceptionellt starkt i Finland.

Den som släpper ut någonting kan åläggas att minska utsläppen på sin egen bekostnad enligt principen att förorenaren skall betala ("polluter pays principle"). T.ex. skogsindustrin kommer att investera ca 2,8 miljarder mk fram till år 1997 för att uppfylla statens krav på reduktion av utsläpp i vatten och luft. Och Finlands bilister får investera över 5 miljarder mk i katalysatorer fram till år 2000.

Den som förstör natur genom mekanisk bearbetning av markyta eller vegetation (t.ex. genom att bygga en sommarstuga på en strand) behöver däremot inte betala någonting för sin åverkan på miljön. Tvärtom, om staten räddar markområdet undan hans åverkan genom att göra det till ett fredat område får han *kompensation* för det. Inköp av markområden i samband med strandskyddsprogrammet kommer att kosta staten sammanlagt 1,1 miljarder mk.

Ett kraftbolag som förstör miljön genom kemiska eller radioaktiva utsläpp åläggs att på sin egen bekostnad minska dem enligt myndigheternas direktiv. Ett annat kraftbolag som har köpt en del av en å för att kanske anlägga ett vattenkraftverk där någon gång i framtiden kan däremot *få betalt* av staten för att *låta bli* att bygga kraftverket om området fredas enligt forsskyddslagen. Här gäller principen "polluter gets paid".

Medvetenheten om vikten av att skydda biotoper har väckts av medborgarproteströrelser såsom Talaskangas och Kojjärvi-rörelserna, som har en realistisk uppfattning om den relativa vikten av olika hot mot naturen. Journalisterna har inte lett utvecklingen här, de har följt på efterkälken. Och oftast har det varit nyhetsreporterna som har tagit ansvar för rapporteringen om dessa proteströrelser, inte miljöjournalisterna.

Banalitetens journalistik

Muck-raking är en försummad genre inom finländsk journalistik, och den behövs allt mera i framtiden, också på miljöområdet. Men framtidens miljöjournalistik måste också bli en banalitetens journalistik. Journalisten måste iklä sig en gammaldags folkskollärares mantel och försöka hitta det intressanta och väsentliga i vanliga, vardagliga fenomen.

Dramatiken från kampen mellan det onda och det goda är ingen bra ledstjärna. Svårigheten är att det är det goda som ställer till med miljöproblemen och inte det onda. Miljön hotas främst av att vanliga, hyggliga människor vill ha ett lite bättre liv för sig själva och sina barn. I ett i-land som Finland resulterar det i ökad energikonsumtion, trafik, avfallsproduktion, slitage till följd av fritid, konsumtion och turism.

Globalt är hotet likaså vanliga människors behov av livsrum och mat för sin familj — goda strävanden. Om det vore så väl att Amazonas hotades av att miljonärer vill uppföda biffkor till hamburgare åt amerikanska tonåringar! Då skulle problemet vara lösbart, och artiklarna som handlar om arters utrotning skulle ha ett högre underhållningsvärde.

Journalisten måste beröva folk deras goda fiende. Han kommer inte att bli populär.

Referenser

1. David P. Strachan: Hay fever, hygiene and household size. *British Medical Journal*. Vol. 299, 18 Nov. 1989, s. 1259.
2. Senast sammanfattad i cancerstiftelsens bok *Suomalaisten syöpä, alueittainen kehitys 1954-2008*. Helsingfors 1989.
3. Institutet för arbetshygien: *Ammattitaudit 1989, katsauksia 107*. Helsingfors 1990, s. 53.
4. Betänkande avgivet av kommissionen för skydd av hotade djur och växter. Betänkande 1985:43.

Anne Brax:

Dramaattisuus ja konfliktit peittävät hitaan tuhoprosessin

Kysymys ympäristöjournalismin mahdollisuuksista ei ole ollut minulle mikään pikku juttu; se on liittynyt pohdintoihini siitä, mikä olisi paras tapa osallistua maailman muutostyöhön. Tämän miettiminen hämmensi minut, kun 80-luvun alkupuoliskolla opiskelin tiedotusoppia Tampereella, vaikeutti graduntekoa ja muutti tulevaisuudensuunnitelmiani.

Viimeiset kuusi vuotta olen toiminut muussa ammatissa kuin journalistina; kaksi vuotta aluesihteerinä Suomen luonnonsuojeluliitossa ja viimeiset neljä vuotta vihreässä eduskuntaryhmässä ryhmäsihteerinä. Vaikka taas työskentelenkin toimittajana, olen enimmmät ajat ollut sen kysymyksen edessä, miten saada toimittajat kirjoittamaan jostakin tietystä ympäristöasiasta.

Tämä tehtävä on tullut yhä helpommaksi, ympäristöaiheista journalismia on tiedotusvälineissä nykyään jo hyvin paljon. Ympäristöongelmien merkitys on yleisesti tunnettu ja toimittajat muuttuneet valistuneemmiksi. Mutta ympäristöjournalismin liittyy myös negatiivisia piirteitä, joita tässä tarkastelen.

Ympäristöasioista kirjoitetaan hyvin usein silloin, kun ne tarjoavat dramatiikkaa tai tilaisuuden kirjoittaa konflikteista. Kaupallinen journalismi suosii kumpaakin ominaisuutta. Ja yhä useammin näitä ominaisuuksia löytyykin, sillä ympäristöasiat OVAT dramaattisia. On aika dramaattinen tieto, että maapallon elämää suojeleva otsonikerros ohenee tai että Neuvostoliiton useat osat alkavat olla asuiskelvottomia saastumisen takia.

Ihmisen ja luonnon kannalta vain on ikävää, että kun ympäristöongelmat ovat kehittyneet näyttävyyden asteelle, voi olla vaikea tai (tämä on yleisempää) liian kallista päättäjien mielestä korjata vahinkoa. Jotta asioille voisi tehdä ajoissa jotakin, pitäisi kirjoittaa hitaista luonnossa tapahtuvista tuhoprosesseista jo niiden alkuvaiheissa, mutta silloin niissä ei vielä ole ainesta uutisiksi.

Konflikteja taas riittää, koska ihmiset ovat viimeisten kymmenen—viidentoista vuoden aikana alkaneet toimia ympäristön — ja samalla itsensä — puolesta. Kansalaisjärjestöissä ja -liikkeissä tiedetään jo, että mitä (visuaalisesti) näyttävämpi konflikti on, sitä varmemmin tiedotusvälineet huomioivat ongelman.

Kuka juoksuuttaa ja ketä?

lotkut toimittajat ja tiedotusvälineet ovat jo alkaneet suivaantuakin siihen, että ympäristönsuojelun asiaa ajavat

ovat oppineet käyttämään nykyjournalismin sensaatiohakuisuutta hyväkseen. Tämä näkyi esimerkiksi Lapin erämaametsistä käydyssä kiistassa.

Erämaametsien puolesta on tähän mennessä tehty lähes kaikki mahdollinen: kerätty satoja tuhansia nimiä (tämä Suomen itsenäisyydenajan toiseksi suurin adressi noteerattiin tiedotusvälineissä uskomattoman kehnosti), kulttuurihenkilöiden vetoomuksia, järjestetty tuki-iltamia ja mielenosoituksia, vedottu kansanedustajiin ja ministereihin lähetystöihin ja kirjelmin, järjestetty leirejä ja maalattu siltoihin iskulauseita.

Peruuttamaton on kuitenkin tapahtumassa ja vanhat metsät joutumassa kilpailukykyyn ja työllisyyteen vedoten pehmapapereiksi.

Jotkut erämaa-aktivistit miettivät, miten päätöksen voisi vielä perua ja saattaa asian perusteelliseen pohdintaan. Niinpä Kessissä järjestettiin keväällä mielenosoitus. Kesällä muutama erämaiden puolustaja meni nälkälakkoon ja tientekoa yritettiin estää kahliutumalla kaivinkoneisiin.

Tiedotusvälineiden suhtautumisessa oli eroja: iltapäivälehdet uutisoivat teot näyttävämmiin, Helsingin Sanomat taas antoi tapauksille tilaa vaatimattomasti palstan—parin verran. Nälkälakkolaisista kerrottiin kaikissa välineissä melko vähän. Eräs lakkolaisista kertoi, että tiedotusvälineistä kyllä soiteltiin tiuhaan, mutta kun lakkolaisten terveydentila vielä oli melko hyvä, ei uutisoitavaa löytynyt. Vasta sairaalakunnossa oleva tai kuollut nälkälakkolainen olisi ollut uutinen.

Helsingin Sanomien ja joidenkin muiden tiedotusvälineiden uutisoinnissa (tai uutisoimattomuudessa) saattoi olla taustalla ”meitä ei risuparrat enää juoksuta”-asenne. Sama asenne on toimittaja Jukka-Pekka Heiskasella, joka Vihreän Langan numerossa 23/91 valittaa erämaa-aktivistien julkisuushakuisuutta: ”Kun Kessin erämaassa hakattiin metsää huhtikuun alussa, oli paikalla myös piskuinen lauma mielenosoittajia. Ne jotka odottivat dramaattista kahleiden kalinaa, joutuivat pettymään. Aktivistit tyytyivät heiluttelemaan banderolleja ja välttämään suurempia provokaatioita. Demonstraatio saavutti kuitenkin tavoitteensa. Noin kymmentä kyltinheiluttajaa oli seuraamassa uskollinen toimittajajoukko, joka nosti tapahtuman julkisuuteen. Tiedotusvälineet ja sitä kautta myös päättäjät muistivat taas erämaakamppailun.” Juttu oli otsikoitu ”Onko tärkeintä päästä televisioon?”

Heiskaselle vastasi luonnonsuojeluliikkeessä monta vuotta toiminut Seppo Leinonen Vihreässä Langassa 25/91:

”... Että on jotenkin kiero, että ympäristöliike tiedottaa toiminnastaan mahdollisimman tehokkaasti. En itse tunne yhtään organisaatiota tai eturyhmää, joka ei kouluta tiedottamaan. Firmat käyttävät konsultteja ja Lasse Lehtisiä

tiedotustaan tehostamassa.”

Leinosen käsityksen mukaan toimittaja saa syyttää itseään, jos hän tuntee itsensä manipuloiduksi. Yhdyt tähän käsitykseen. Jos toimittajalta puuttuu asiasta tietoa ja kokonaisnäkemys, hän on niiden armoilla, jotka kulloinkin ilmoittavat puhuvansa ympäristön puolesta: metsureiden, poromiesten, marttitiurien, luonnonsuojelijoiksi itseään kutsuvien, virkamiesten ja muiden.

Tiedotusvälineet voivat mielestäni myös mennä itseensä, jos ne syyttävät ympäristönsuojelijoita näyttävien tempausten järjestämisestä pelkän julkisuuden takia; näytöksiä ne ovat halunneet ja niitä ne myös saavat. Toisaalta kansalaisliikkeet putoavat sudenkuoppaan, jos toimintaa aletaan järjestää vain media-arvon perusteella. Mediatempauksia tarvittaisiin kuitenkin vähemmän, jos toimittajat itse pitäisivät jutunarvoisena pohtia vaikkapa sitä, mitä erämaalain tarkoittama metsänhoidon ”luonnonomukaisempi menetelmä” käytännössä tarkoittaa, tai sitä, olisiko järkevempää tapaa kohentaa Lapin työllisyyttä kuin vanhojen metsien hävittäminen.

Ikuisia vastarannan kiiskiä?

Tiedotusvälineet ovat luoneet suurpiirteisen yleiskäsitteen ”ympäristönsuojelijat”, jonka alle niputetaan vaikka mitä: asukastoimintaa, rallien vastustajia, lintuluotojen suojelijoita, jätteiden kierrättäjiä, julkisen liikenteen kannattajia. Tämän joukon motiivit ovat hyvin erilaisia ja -tasoisia. Jotkut ovat lähteneet liikkeelle jonkin itseä koskevan, erityisen asian takia, mutta vähät välittivät joistakin muista ympäristöongelmista. Jotkut perustavat toimintansa hyvinkin teoreettiselle kokonaisnäkemykselle.

Ympäristönsuojelijat ovat suuren yleisön mielestä aina vastustamassa jotakin, ja tämä kuva on osaksi tiedotusvälineiden luoma. Osittain se on tietysti totakin: uusia tuohankkeita suunnitellaan sellaista vauhtia, että aikaa positiivisten vaihtoehtojen kehittelylle ei tahdo jäädä. Mutta vaikka niitä olisikin, tarjolla olevien vaihtoehtojen ratkaisumallien esittely vain ei tahdo saada palstatilaa.

Ympäristönsuojelijoille lankeaa nalkuttajan rooli osaksi siksin, että luonnontieteilijät — joilla pitäisi olla perusteltua tietoa ympäristöongelmista — ovat muutamia harvoja poikkeuksia lukuunottamatta ylivarovaisia kommentissaan. Jostakin syystä jonkin ilmiön vähättely tai selittäminen ”normaaliksi” on vähemmän vaarallista kuin mahdollisesta ympäristöongelmasta varoittaminen. Niinpä puut Metsäntutkimuslaitoksen mielestä kuolevat Iä-Lapissa kylmyyden, kuumuuden tai kuivuuden seurauksena. Vanhat kuusikot happamoittavat itse itsensä ja niin edelleen.

Ne tiedeyhteisöissä, jotka ovat halunneet tehdä tutki-

muksissaan muitakin kuin ”kaikki hyvin” -johtopäätöksiä, ovat saaneet vauhottajan maineen. Vauhottajan mainetta ei saa, kun ei sano koskaan mitään.

Vastarannan kiiskeksi ympäristön puolesta toimija joutuu lopulta myös siitä syystä, että toimittajan, yrittäessään olla ”puolueeton”, pitää saada joku haastateltava sanomaan, että joku hanke on mieleton, vaikka toimittaja sen hyvin itsekin ymmärtää. Luonnonsuojelulitossa työssä ollessani jouduin — tai pääsin — hyvin usein tuohon virallisen epäilijän asemaan.

Ammattitaito hankitaan kovalla työllä

Tiedonhankinnan ja kokonaisnäkemysten saavuttamisen estää monesti toimittajan työn kiireisyys ja sirpalemaisuus. Ympäristöjournalismin kehittymisen on vieläkin ylellisyyttä, johon harvoilla toimittajilla on mahdollisuus. Ja kuitenkin ympäristöasioiden ymmärtämiseen vaaditaan ammattitaitoa siinä kuin vaikkapa talousasioiden, joista kirjoittamaan ei ketä tahansa päästetäkään. Tämän ammattitaidon Suomen harvat ympäristöjournalistit ovat hankinneet kovalla työllä ja sitkeällä asioihin paneutumisella.

Jotkut tiedotusvälineet ovat perustaneet ympäristöjournalismin omat osastonsa. Tämä on hyvä — ja paha. Ongelma on vähän samantapainen kuin kysymys ympäristöministeriön perustamisesta aikanaan oli. Toisaalta ympäristötoimituksen perustaminen voi lisätä ympäristöasioiden esillepääsyä, merkitä lisäresursseja ja rauhallisempaa työahtia. Toisaalta ympäristöuutiset eristetään omaksi osastokseen, jonka yli voi aina hypätä, koska ympäristöasiat ovat niin ikäviä, tai ne ovat ”vain” ympäristöasioita.

Ympäristöasioiden tulisi olla esillä läpäisyperiaatteella, koska ne kietoutuvat likeisesti lähes kaikkeen: talouteen, politiikkaan, jopa kulttuuriin. Silti ympäristönäkökulma unohtetaan vieläkin liian usein. Kun taloussivuilla kerrotaan uuden sellutehtaan perustamisesta, unohtetaan sekä puunhankinnan, energiankulutuksen lisäyksen että tehtaan saastepäästöjen ympäristöhaitat. Ja vaikka Persianlahdelta näytettiinkin muutamia öljyn tahrutuneiden lintujen kuvia, on jo lähes unohtettu että sota oli paitsi inhimillinen onnettomuus myös valtava ympäristökatastrofi, joka jatkuu edelleen.

Onko ympäristötoimittajan tehtävä sitten tehdä johtopäätöksiä, ottaa kantaa? Mielestäni tämä on jokseenkin väistämätöntä.

Yhä useammat ihmiset kokevat että ekologinen kriisi on todellinen ja että maailman tuhoutumiselle olisi tehtävä jotakin. Toimittaja joka on keskittynyt ympäristökysymyksiin, jakaa saman huolen. On vaikea uskoa, että toimittaja valitsisi ympäristöasiat kirjoittelunsa pääkoh-

teeksi siksi, että hän on niistä pelkästään ulkokohtaisesti kiinnostunut.

Juuri tämä huolestuminen tekee mahdottomaksi ajatuksen toimittajasta viileänä sivustaseuraajana, tapahtumien puolueettomana tarkkailijana. Hyvin usein toimittajalla on asiasta selvä käsitys ja oma mielipide ja jokainen toimittaja myös tietää tuhat tapaa joilla oman näkemyksen voi tuoda esiin näennäisen ”puolueettomasti”. Olisiko oman arvion selkeä esiintuominen rehellisempää kuin yleisön huomaamaton manipulointi?

Jotkut ihmiset kokevat ympäristöasioista lukemisen ja kuulemisen ahdistavaksi. Näin on tainnut käydä myös Mikko Paunioille, joka kirjassaan ”Vihreä valhe” pitää ympäristöaiheisen joukkotiedotuksen lisääntymistä osoituksena toimittajien ja vihreiden välisestä salaliitosta, jonka tarkoituksena on nostaa vihreät valtaan ihmisten pelkoja hyväksikäyttämällä. Kirjassaan Paunio luettelee monia esimerkkejä jutuista, joissa on ollut virheellisiä, liioiteltuja tietoja ympäristötuhoista.

Pidän kirjaa lievästi vainoharhaisena, mutta yhdyn Paunioon siinä, että toimittajan antamien tietojen tulee olla oikeita ja juttujen perusteellisia. Pelkkä maailmanlopun maalailu ei auta. Ihmisten on toimintansa perustaksi saatava tietoa ympäristöongelmien syistä ja siitä, kuka ongelmista mahdollisesti hyötyy.

Ismo Tuormaa:

Ei ”mission from God” vaan pirusti tekemätöntä työtä

Ympäristöjournalismin on irvailtu olevan osalle toimittajista jonkinlainen ”salainen lähetystehtävä, mission from God”.

(Hyvässä) ympäristöjournalismissa on kuitenkin varsin vähän salaista, jumalallisia sävyjä vielä vähemmän.

Mutta kuka, piru vie, antaisi toimittajille aikaa ja koulutusta?

Rahakaan ei olisi pahitteeksi.

Seuratessa snobbailevaa keskustelua ympäristöjournalismissa saa vaikutelman, jonka mukaan ympäristöasioista olisi kirjoitettu Suomessakin jo ainakin 50 vuoden ajan.

Tosiasiassa ympäristöaiheet ovat kelvanneet uutisaiheiksi vasta 5-10 vuotta, tällöinkin hyvin pinnallisesti. Uutisjournalismia syvemmälle ei ole vielä edes päästy, joten kansalaisten mahdollinen kyllästyminen aiheeseen on ennenaikaista ja epätoivottavaakin.

Lukijoiden, katselijoiden ja tutkijoiden on syytä kyllästyä ympäristöjournalismin määrän sijasta sen huonoon laatuun, jota parhaillaan riehuva lama ei ainakaan näytä nostavan.

Taustoja tarkistamaton pintaliippaus ei ole kuitenkaan vain ympäristötoimitusten helmasynti. Koko suomalainen uutis-, ajankohtais-, talous- ja poliittinen journalismi kai paisi Suurta Luutaa.

Katse aina kohti mekkaa

Ympäristöjournalismin tasoa, ongelmia ja iloja pohdittaessa on ollut tapana tarkastella asiaa vain viestien lähittäjän, toimittajan, näkökulmasta. Yhtä tärkeää olisi kuitenkin tarkastella koko yhteiskunnan toimintaa ja sen arvo-päämääriä, joita toimittajat kuuliaisesti toteuttavat.

Raa’asti sanottuna: Kun Breshnev on in, kaiuttavat kaikki toimittajat hänen erinomaisuuttaan ja vaikutusvaltaansa kuin Martti Luther uskonpuhdistustaan.

Kun Breshnev on out, samoilta toimittajilta ovat loppua sanat muumion mollaamisessa. Sisäänulos, sisäänulos, lopputulos on aina sama: tiedotusvälineet kertovat asioista, jotka edustavat joko valtaa tai muotia. Kun valta loppuu tai muotiin kyllästytään, on aika vaihtaa päälle uudet kuteet.

Ympäristöasioille tämä yksinkertaistetusti yllä kuvattu kaava on kaikkein turmiollisin. Biologian ”tylsät” lait kun eivät yleensä muutu ja säily näin itsessään ”uutisina”. Jos toimittajien huomio kohdistuu vain ongelmien pintakiil-

toon, yksittäisiin tapahtumiin ja näyttäviin tempauksiin ilman taustojen läpikäymistä, on aiheet pian kulutettu loppuun.

Samaa tahtia kuluu kertakäyttöisenä koko ”ilmion” uutisarvo, vaikkei itse potilaan, maailman luonnon tilassa olisikaan havaittavissa olennaista paranemista.

Juttujen määrä kasvanut

Kaikesta tästä valituksesta huolimatta on tunnustettava, että suomalaisen ympäristöjournalismin taso on viimeisten viiden vuoden aikana noussut merkittävästi esimerkiksi 1980-luvun alun tasoon verrattuna. Ympäristöjuttujen määrä on kaikissa tiedotusvälineissä lisääntynyt olennaisesti ja juttujen ”tekninen asiantuntemus” ansaitsee nykyisin useimmiten kiitosta.

Ongelmia on silti vielä kosolti. Niistä eräitä voisi kirjata vaikka seuraavasti:

- 1) Uutiskriteerien ja toimituskäytännön rajoitukset
- 2) Toimittajien ympäristökoulutuksen puute
- 3) Taloudelliset rajoitukset toimituksissa
- 4) Tutkivan journalismin perinteen puuttuminen
- 5) Näkemyksen ja rohkeuden puute

Monet vallalla olevista uutiskriteereistä sopivat harvinaisen huonosti tasokkaan ympäristöjournalismin rakennuspalikoiksi. Nopeuden vaatimus lisää virheiden ja suoranaisten uutisankkojen määrää. Ajankohtaisuus ja tapahtumiin keskittyminen syiden sijasta taas pinnallistaa ympäristöuutisointia.

Missä viipty yhteistyö toimituksissa?

Suomalainen toimituskäytäntö ei myöskään suosi eri toimitusten välistä yhteistyötä ja loikkimista ”naapurin aidan yli”. Näin ympäristöuutisointi jää helposti omaan hämysastoonsa ilman sidoksia talouteen ja politiikkaan.

Omien ympäristöuutisaiheiden tehon hakeminen pakottaa toimitukset lisäksi turvautumaan päivittäiseen info-tulvaan ja tiedotustilaisuuksiin. Näiden tarjoama anti voi puolestaan asioiden todellisen tärkeyden kannalta olla joko olennaista tai täydellisen yhdentekevää. Perustellusti voidaan sanoa ympäristö- (ja muunkin uutisoinnin?) olevan paremminkin muualta kuin toimituksista ohjattua.

Kun tietoisia valintoja ei toimituksissa tehdä, jotkut tekevät ne toimitusten puolesta.

Juttujen taso kärsii kaikilla osastoilla, mutta siitä ei tunnuta kannettavan suuremmin huolta. Ympäristöjuttujen lisääntyneestä määrästä huolimatta ympäristönsuojelu on yhä vieläkin vain tiedotusvälineiden pikanttia ja valistuneisuutta osoittavaa höystettä, ei niiden toiminnan peruspilareita.

Kiirettä ja rutiinia

Kaiken edellä sanotun takana ei ole mikään ”paha ympäristövihamielinen salaliitto” tai mörköjen mafia vaan yksinkertaisesti tottumas vanhoihin rutiineihin, tiedotusvälineiden johdon tiukka pitäytyminen turvallisiin arvioihin ja — varsinkin näinä aikoina — proosallisesti raha ja sen puute.

Vaikkei kelvollinen ympäristöjournalismi näet vaadikaan jokaista juttua varten suinkaan kuukausien pohjatyötä, on nykyinen sivu ja päivä per toimittaja -käytäntö myös ympäristöjournalismille tuhoisaa. Pelkästään liian luja työtahti näet poistaa mahdollisuudet toimituksen sisäiseen yhteistyöhön ja usein hyvin vaikeiden ja teknisten ympäristökysymysten opiskeluun ja pohdiskeluun.

Suomessa ei esimerkiksi ole amerikkalaisen tai englantilaisen tutkivan journalismin mukaisia taustatoimituksia, jotka keräisivät materiaalia ja ideoisivat juttuja ”näkyvien” toimittajien apuna.

Rahalla ja halulla sellaisia saisi. Nyky-Suomesta puuttuvat molemmat.

Mokaaminen on pannassa

Sen sijaan itsensä alttiiksi paneminen, monesti epäonnistumisen uhallakin, ei maksaisi mitään. Sekään ei kuitenkaan ole Suomessa suosittua. Mikäpä olisi suomalaiselle, toimittajallekin, sen hirveämpää kuin mokaaminen ja pilkanteon kohteeksi joutuminen. Turvallinen raide, jossa toimittaja esittää parhaan kykynsä mukaan magnetofonia on paljon turvallisempaa.

Kuin pisteenä iin päällä suomalaisen ympäristöjournalismin tilassa on kaikenlaisen huumorin puute. Kun asiat ovat vakavia, on ymmärrettävää, etteivät puujalkavitsit sovi esimerkiksi happamoitumisesta kertovien uutisten keskelle. Kuitenkin on vaikea tajuta, pitääkö kaikkia ympäristöasioita AINA käsitellä niin tolkkuttoman tylsästi ja vakavasti.

Pieni ironia tai suoranainen huumori vaikka pakinapalstalla piristäisi joskus ympäristöjournalismiakin kummasti. Limboilulle on annettava tilaisuus!

Ympäristötoimittajia ei ole

Kaikki edellä kerrottu kuuluu sarjaan ympäristöjournalismin yleviä periaatteita. Mikä sitten on todellisuus suomalaisissa toimituksissa? Suomen sanomalehtimiesten liiton tekemän selvityksen mukaan tiedotusvälineissä on tällä hetkellä muutama (ehkä 3) ympäristötoimittajan vakanssille palkattua toimittajaa.

Ympäristöasioita kuitenkin käsitellee joko päätyökseen tai enimmäkseen ”jopa” yli 50 toimittajaa eri puolilla

maata.

En tiedä, paljonko Suomessa on päätoimisia urheilutoimittajia. Arvelen, että paljon enemmän.

Myöskään näiden kahden "toimituksen" matkustusemäärärahoja tai avustajapalkkioita ei kannata vertailla. Siitä tulee vain paha mieli.

Mutta tietysti citius, altius, fortius -tavoitteet sopivat dynaamisuuudessaan suomalaisen yhteiskuntaa paremmin kuin luonnon vaatimukset hienovaraisuudesta, monipuolisuudesta ja koskemattomuudesta. Jälkimmäisiä arvoja on myös vaikeaa myydä.

Oma työni Demarin ympäristötoimittajana on hyvä esimerkki kuvastusta virheiden sikermästä. Noin 50 painetusta jutusta voi itse olla tyytyväinen korkeintaan yhteen tai kahteen. Määrä syö usein laadun, vaikei lehti aseta minikäänlaisia rajoja ympäristöasioista kirjoittamiselle. Myös työaikani ja juttujen ideointi on täysin vapaata.

Pohdinta kunniaan

Ikävintä tässä tilanteessa on, ettei tuloksesta voi kuin syyttää itseään, vaikkeivät taloudelliset resurssit ympäristöasioiden käsittelylle olekaan Demarissa kaksiset. Tosiasia kuitenkin on, että henkinen vapaus on silti kuitenkin suurempi kuin useimmissa muissa tiedotusvälineissä.

Eniten hämmästyttää varakkaiden ykköslehtien asenne ympäristöasioihin. Ympäristönsuojelulle suodaan toimi paljonkin palstatilaa, mutta järjestelmällinen ja analyttinen omien juttujen kehittäminen puuttuu lähes tyystin.

Ehkä syynä on se, että ympäristönsuojelu halutaan nähdä ikään kuin pelkkinä uutisina ("metsä kaadettiin... mies kiipesi puuhun..."). Tiedotusvälineillä ei näin ole omaa toimituksellista "ympäristöpolitiikkaa". Leimojen pelkääminen johtaa kuitenkin melko ohueen ympäristöjournalismiin. Ympäristönsuojelu erotetaan yhteiskunnallisista kehyksistään.

Kursseja, kursseja

Kunnianhimoisen ympäristöjournalistin pitäisi nykyisin olla koulutus pohjaltaan mieluiten kemisti-insinööri-biologi-ekonomi-humanisti. Tasokkaan ympäristöjournalismin hallinta vaatii näet melkoisen määrän sekä näkemystä että biologis-taloudellis-teknistä tietämystä.

Tämä onkin johtanut Suomessa asiantuntijoiden valtaan. Itsestään epävarma toimittaja on haastateltaviansa armopalojen noukkija, joka ei aseta mitään kyseenalaiseksi, vähiten haastateltavan tavoitteita.

Toinen ääriesimerkki löytyy toimittajatyypistä, joka nielee pureksimatta kaiken "vaihtoehtoisen", mitä hänelle tarjotaan ja leimaa kaiken "virallisen" tiedon vääräksi ja valheeksi. Syntyy huuhaa-journalismia, joka leimaa koko

aihepiirin.

Tässä välissä keikkuminen on yllättävän vaikeaa. On oltava rohkea, asiantunteva, asiallinen, räväkkä ja huolellinen. On vältettävä sekä liioittelua että vähättelyä. On tunnettava maailmankaikkeus makro- ja mikrokosmoksista universumiin. On oltava kotikutoinen taloustieteilijä, kulttuuriantropologi ja historioitsija, jotta osaisi sijoittaa maailman kehityksen omalle paikalleen.

Ainakin on tunnettava kaikki, jotka näistä asioista jotain tietävät.

Harvalla toimittajalla on kaikkia näitä ominaisuuksia. Ei ainakaan minulla.

Koulutuksella asiaa voitaisiin auttaa paljon. Suomen sanomalehtimiesten liitto onkin heräämässä asiaan ja ituja koulutuksen alkamisesta on jo nähtävissä. Myös peruskoulujen, lukioiden ja yliopistojen opinto-ohjelmat vaatisivat suuriakin remonteja.

Pitkä matka Tippavaaraan...

Suomalaisessa lehdistössä on viimeiset vuodet tyrkytetty näkemystä, jonka mukaan ympäristönsuojelu on jo lyönyt itsensä läpi yhteiskunnan tajunnassa. Kuva voi olla oikeakin jollain yleisellä tasolla, mutta onneksi erilaiset jukkatarkat ja yrjöpselit palauttavat idealistit pian lausunnoiltaan karuun todellisuuteen.

Töitä on vielä tehtävä ja paljon.

Olen säästännyt seinälleni Jukka Tarkan melko tuoreen kolumnin "Lajien kuolema" Suomen Kuvalehdestä. Tarkka lopettaa kolumninsa näin: "Saimaanorppa ja valkoselkätikka ovat kuvista päätellen hyvin sympaattisia olentoja. Ne ovat ihmiselle henkisesti ja psyykkisesti hyvin arvokkaita eläimiä, koska niiden hahmo jotenkin viihdyttää ja kiehtoo meitä. Niiden sukupuuttoon kuoleminen olisi ihmiselle kova isku. Luonnolle se olisi jokseenkin samantekevää.

Kannatan kovasti sitä, että pitää tehdä kaikki mahdollinen näiden mukavien elukoiden suojelemiseksi. Mutta se ei ole luonnonsuojelua. Se on ihmisen hyvän mielen suojelua. Sekin on arvokas asia, mutta tärkeysasteeltaan samaa tasoa kuin muu virkistys- ja viihdytystoimi.

Ihmislajin tärkein tehtävä ei ole varmistua siitä, että kaikki nykyiset eliölajit elävät ikuisesti. Se olisi niin luonnonvastainen tehtävä, että edes ihmisen voimat eivät sentään siihen riitä".

Jukkatarkoista saa voimaa. Muutkin kuin ympäristöjournalistit kirjoittavat puhdasta sontaa.

Antti Vahtera:

Vieläkin on toimomisen varaa...

Ympäristöongelmien käsittelylle lehdistössä merkitsee 1960-luku eräänlaista vedenjakajaa. Sitä ennen oli lehtien palstoilla toki käsitelty ympäristöongelmia, mutta tällöin kysymys oli erillisistä onnettomuuksista tai katastrofeista — kuten ”Lontoon tapposumusta” 1952 — joista raportoitiiin rutiininomaisesti, muun uutisannin yhteydessä. Vasta 1960-luvun puolivälin jälkeen ympäristönsuojelu — tai aluksi luonnonsuojelu — alettiin mieltää varsinaisena ongelma-alueena, josta julkaistiin katsauksia ja joka herätti keskustelua julkisessa sanassa. Ratkaisevasti lienee tähän käänteeseen vaikuttanut maatalouden tuholaismyrkkujen haittavaikutuksia kuvaava Rachel Carsonin kirja ”Äänetön kevät”, joka ilmestyi Yhdysvalloissa vuonna 1962 ja suomennettiin vuotta myöhemmin.

Kesti kuitenkin kauan ennen kuin ympäristönsuojelun todellinen merkitys alettiin oivaltaa julkisessa sanassa. Vieläkin siinä on kokonaisuutena katsoen paljon toimomisen varaa, samalla kun ympäristöongelmien saama huomio vaihtelee tuntuvasti eri tiedotusvälineiden välillä.

Ympäristöongelmat asettavat julkisen sanan monien uusien haasteiden eteen. Se ei johdu vain ongelmien määrän vallavasta kasvusta kuluneina vuosina ja vuosikymmeninä, vaan myös niiden useinkin monimutkaisesta ja vaikeaselkoisesta luonteesta, joka usein sopii huonosti lehdistössä vallitseviin kriteereihin ja toimintaperiaatteisiin.

Ensinnäkin täytyy ottaa huomioon käsitteen ”ympäristö” tavaton laajuus ja väljäreajaisuus. ”Ympäristöhän” on koko meitä ympäröivä elollinen ja eloton luonto samoin kuin ihmisen rakentama ympäristö — kaupungit, tehdaslaitokset, liikenne jne. Siksi ympäristötoimittajan eteen tulevien aiheiden määrä ja kirjavuus on rajaton.

Käytännössä ympäristötoimittajan työkentän määrittely edellyttää rajankäyntiä muiden toimittajien, kuten poliittisen toimituksen, talous- ja kunnallistoimituksen kanssa. Ei ole lainkaan itsestään selvää, kuuluuko esim. kysymys rikkipäästöjen vähentämisestä Helsingin seudun hiilivoimaloissa taloustoimittajalle, kunnallistoimittajalle tai ympäristötoimittajalle.

Nämä ongelmat selittävät paljolti sen, miksi lehdet ovat perustaneet ympäristötoimituksia kovin myöhään tai vastahakoisesti. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa ei ole vielä kukaan varsinaista ympäristötoimitusta, joskin sellainen on suunnitteilla. Silti ympäristöaiheiden käsittely Helsingin Sanomissa on kasvanut vuosi vuodelta, ja nykyään niistä on paljon helpompi kirjoittaa kuin joskus pari vuosikymmentä sitten. Asiaan vaikuttaa tietenkin ympäristöongelmien merkityksen parempi oivaltaminen samoin kuin niiden esiinnousu muissakin tiedotusvälineissä. Jossain määrin

HS voinee kuitenkin tarjota vapaammat kädet kuin päivälehdet keskimäärin. Itse en ole esimerkiksi kokenut minikäänlaista ”sensuuria” tässä työssä.

Mahdollisuuden tähän antaa paradoksisesti juuri se tekijä, josta HS:ia usein — eikä aivan syyttä — moititaan: kaupallisuus. Se antaa nimittäin lehdelle myös vahvan ”ruoansulatuksen”, koska se voi ilmoittajien boikottia pelkäämättä käsitellä arkaluontoisia aiheita. Se on paljon vaikeampaa paikallislehdelle, jonka olemassaolo on ratkaisevasti riippuvainen esim. paikallisen tehdaslaitoksen ilmoittelusta. Lehden on perin vaikea hyökätä tehdaslaitoksen ympäristöasenteita vastaan, olkoon se miten suuri saastuttaja tahansa.

Myös puoluelehtien kädet ovat usein sidotut ympäristöongelmissa. Miten tahansa ”vihreänä” esim. keskustapuolue haluaa profiloitua, sen äänenkannattajien on vaikea hyökätä esim. niitä ympäristöongelmia vastaan, jotka ovat riippuvaisia suurtilallisten intresseistä. Tai vesirakentajia vastaan, kuten Vuotoksen allashankkeen uusi esiinnousu todisti.

Puoluelehtien piirissä on kuitenkin tapahtunut jossain määrin vapautumista. Silmiinpistävä esimerkki on Demari, joka on voimakkaasti panostanut ympäristöongelmien käsittelyyn. Tosin pääkirjoitusten kannanotot eivät välttämättä lainkaan vastaa ympäristöasiavilla esitettyjä näkemyksiä, mutta edistysaskel on silti melkoinen.

Oman tärkeän panoksensa antavat erilaiset asialle omistautuneet aikakauslehdet ja aatteellisten lehtien monikirjaja joukko. Aikakauslehdistä voi mainita Suomen Luonnon hyvin toimitettuna, täyspainoista informaatiota tarjoavana lehtenä, jonka tulisi olla jokaisen ympäristöstä kiinnostuneen vakiolukemistona.

Aatteellisten pikkulehtien tai ”vaihtoehrolehtien” panosta ei pidä väheksyä, koska riippumattomina ilmoittajista ne voivat käydä räväkstäkin kiinni epäkohtiin, jotka suuremmissa lehdessä herkästi lykkääntyvät ”tarkempaa perehtymistä” varten. Valitettavasti vain tuollaisten lehtien elinikä jää usein lyhyeksi, ilmoittajat kun eivät tuo rahaa...

Päivälehtiin palatakseni: ympäristöasioiden käsittelyä päivälehdessä vaikeuttavat tietyt toimitustyölle tunnusomaiset kriteerit. Yksi sellainen on nopeuden ja lyhyden vaatimus. Uutistyyssä vaatimus on pakko hyväksyä käytännön syistä, jotta juttu ylipäänsä menisi lehteen. Ympäristöuutiset eivät kuitenkaan aina ”avaudu” kovin helposti, sillä ne ovat luonteeltaan usein tavallista monimutkaisempia edellyttäen asiantuntijan lausuntoa tai tietojen tarkistusta. Mutta siihen ei usein ole aikaa eikä tilaa.

Lyhyden vaatimus koskee, joskin väljempänä, myös katsausjuttuja. Nyrkkisääntönä se on hyväksyttävä, kategorisena ohjeena — ei enempiä kuin neljä viisi liuskaa, olipa juttu mikä tahansa — torjuttava. Jokin ydinvoiman jätekysymys, Itämeren tilan valaiseminen tai haposateiden

tydyttävä analyysi jää sellaisena pakostakin torsoksi.

Ongelmallista on myös päivälehdien luontainen taipumus etsiä ”kovia” juttuja ja dramaattisia tapahtumia, jotka saavat paljon lukijoita. Jokin Kojjärvi tai Kessi oli maku-pala muullekkin kuin ns. keltaiselle lehdistölle. Keskittyminen konfliktitilanteisiin jättää kuitenkin helposti syrjään sen, mitä ympäristöjournalismissa on pidettävä tärkeimpänä: ympäristössä hiljalleen tapahtuvien muutosten tarkkailuja niistä tiedottaminen ajoissa, usein kriittisten tiedemiesten myötävaikutuksella. Parhaassa tapauksessa tällainen toiminta estää konfliktin tai saattaa sen vaikutuksiltaan siedettäväksi.

Toimittajan ja asiantuntijan — tiedemiehen, virkamiehen — välisten suhteiden toimivuus on kaikessa suurelle yleisölle suunnatussa ympäristökirjoittelussa keskeinen ja useinkin ongelmallinen tekijä. Olen itse havainnut tarvitsevani usein asiantuntijoiden apua, joko antamaan täydentäviä tietoja tai tarkistamaan kirjoitukseni oikeellisuuden. Tällöin on tärkeätä, että nämä suhteet ovat vanhastaan molemmin puolin luottamukselliset.

Tärkeimmät ominaisuudet asiantuntijassa ovat lehtimiehen kannalta ammatillisen pätevyyden ohella avoimuus, sitoutumattomuus ja kiinnostuksen laaja-alaisuus samoin kuin kyky vapautua oman erikoisterminologian ja -käsitteistön koukeroista. ”Kansanomaistaminen” on tietenkin pääasiassa journalistinen tehtävä, mutta sitä on ainakin jossain määrin pakko edellyttää myös asiantuntijalta.

Vaikka lehtimies ei voikaan vaatia, että asiantuntija kertoisi aina varauksitta kaikki tietonsa jostain keskeneräisestä, ympäristölle tärkeästä hankkeesta, tietynlainen avoimuus on välttämätöntä toimivien suhteiden luomiseksi. Usein esteenä on asenteellinen ristiriita. Hyvin tavallista on, että asiantuntija — mikäli hän ylipäänsä on tavattavissa — kieltäytyy antamasta mitään tietoja, mikäli asia ei ole loppuun asti tutkittu ja käsitelty. Tai sitten hän pelkää, että hänen tietojaan käytetään hyväksi sensaationhakuiseksi ja paisutellen tai tärkeitä kohtia poisjättäen. Kieltämättä pelkoon on usein aihettakin.

Toimittaja taas turhautuu, sillä juttu pitää saada nopeasti lehteen. Usein hänelle riittäisi yksinkertainkin, viitteellinen kannanotto, joka antaisi edes hiukan arvovaltaista tukea hänen kirjoitukselleen. Sellaisen saaminen saattaa kuitenkin olla kiven takana.

Havainto koskee varsinkin vanhemman polven tiedemiehiä. Viime aikojen kehityksestä voitaneen panna merkille ainakin se myönteinen piirre, että yhteistyö lehtimiesten ja nuoremman polven asiantuntijoiden kanssa sujuu paremmin. Viimeksimainitut ovat avoimempia ja ymmärtävät lehtimiesten tiedonsaantitarpeet, kun taas lehtimiehet ymmärtävät paremmin tiedemiehen pyrkimyksen antaa vain ”luotettavia” tietoja.

On kuitenkin olemassa joukko asiantuntijoita, joiden

asema yhteiskunnassamme on sinänsä omiaan luomaan ongelmia vapaalle ja kriittiselle tiedonvälitykselle. Tarkoitetaan suurten yhtiöiden tai teollisuuslaitosten palveluksessa olevia asiantuntijoita. He tuntevat yleensä hyvin työnantajansa asiat, mutta lehtimies saa tuskin heiltä valaisevaa tietoa, jos on aihetta pelätä, että yhtiö kaikessa hiljaisuudessa esim. saastuttaa ympäristöään. Asiantutuja vaikenee tai antaa väritettyä tietoa, mikä on ymmärrettävää hänen asemansa kannalta, mutta tuskin moraalisesti hyväksyttävää. Yksi ns. tutkivan journalismin tehtävä onkin murtaa tämän väritetyn tai harhaanjohtavan tiedon suojaanssari.

Tällainen vaiteliaisuus ei suinkaan estä sitä, että yhtiö pyrkii antamaan itsestään mahdollisimman edullista tietoa. Erilaisten tiedotteiden määrä, ”A4-saaste”, on viime aikoina suuresti lisääntynyt. Ne ovat yleensä hyvin laadittuja, teknisesti moitteettomia ja kyllin lyhyitä ollakseen toimittajalle mieleen. Usein ne sisältävät myös varteenotettavaa tietoa. Silti ne ovat yleensä asianomaisen laitoksen PR-toimintaa ja niin ollen ainakin jossain määrin propagandistisesti värittyneitä.

Ongelmallista saattaa olla myös asiantuntijan poliittinen sitoutuneisuus. Tosin enemmän vaikuttavat yleensä hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa ja asennoitumisensa työhön. Lähes minkä tahansa puolueen jäsenkunnasta saattaa löytyä sekä vilpittömästi ympäristöhenkisiä että ympäristöön yliolkaisesti tai välttämättömänä pahana suhtautuvia jäseniä. Silti esim. kokoomuksen ympäristöpolitiikkaa heikentää pakostakin sen perinteinen sitoutuminen suurteollisuuden ja -pääoman etuihin.

Kotimaisen ympäristöpolitiikan kuvioita selvittelevä toimittaja törmää usein myös kiristyneiden henkilösuhteiden vyyhtiin, josta hänen pitäisi olla selvillä voidakseen kirjoittaa asiasta objektiivisesti. Jokin toisinajatteleva tiedemies voi esimerkiksi saada osakseen murhaavaa arvostelua kollegojensa taholta, riippumatta hänen tieteellisen panoksensa pätevydestä. Usein ympäristötoimittajan saamien lausuntojen takana on taktisia vaikuttimia, esim. korkeamman aseman tavoittelu.

Kenties ongelmallisin ilmiö ympäristötoimittajan kannalta on tieteellisen asiantuntemuksen lokeroituminen, specialisoituminen. Tietenkin spesialisteja tarvitaan, esim. selvittämään luonnon monimutkaisten prosessien osatekijöitä. Näiden osatekijöiden yhdistämisessä, luonnon monimutkaisten syy-yhteyksien valaisemisessa tarvitaan kuitenkin laaja-alaisuutta ja poikkitieteellisyyttä. Jos viime vuosikymmenet ovat jotakin opettaneet, niin ainakin sen, että ympäristöongelmat ovat monimutkaisten ja usein yllättävien syy- ja seurausketjujen tuloksia. Tunnettu esimerkki on jääkaapissa käytettävien CFC-aineiden eli ns. freonien heikentävä vaikutus maapalloa ultraviolettisäteiltä suojaavaan otsonikerrokseen.